

ТАҚЫРЫП: Негізгі жұқпалы аурулар. Улану, интоксикация және олардың алдын алу.

1. Сабақтың мақсаты: Білімгерлерге жұқпалы аурулар, улану, интоксикация және олардың алдын алу туралы түсінік беру.

2. Сабақтың барысы:

а) Ұйымдастыру кезеңі:

Взвод командирі білімгерлерді сапқа тұрғызады, оқытушыға рапорт береді, амандасу, түгендеу, білімгерлердің сырт көрінісін тексеру.

ә) Өтілген тақырыпты сұрау кезеңі:

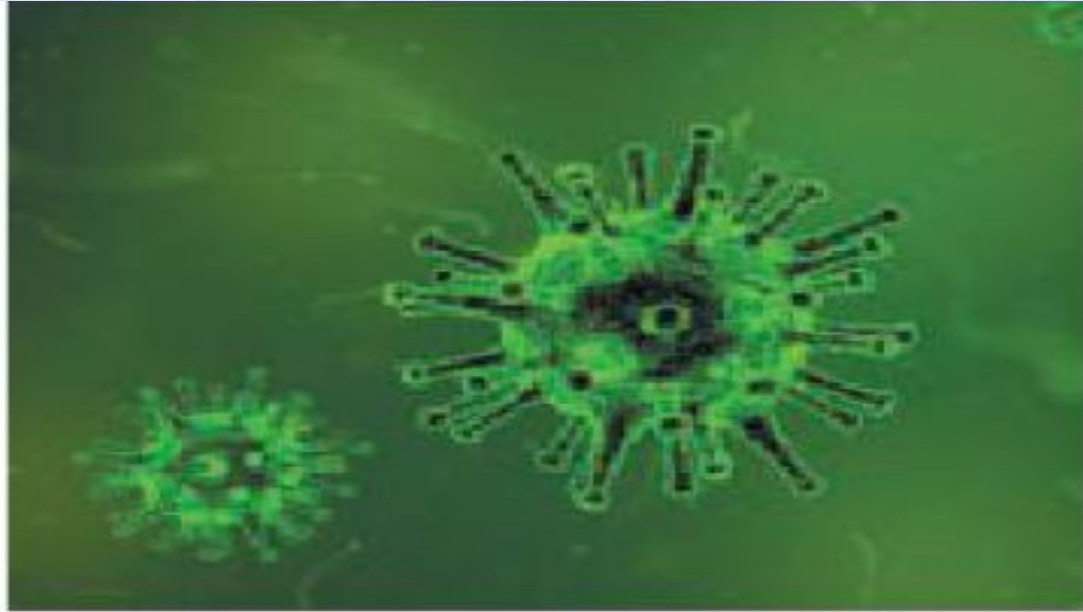
1. Жаппай зақымдау ошақтары ненің салдарынан пайда болады?
2. Зілзалалар аймақтарында қандай іс-қимылдар жүргізіледі?
3. Жаппай зақымдану кезінде медициналық көмек көрсетудің ерекшеліктері туралы әңгімелендер.
4. Халықты эвакуациялау дегеніміз не?
5. Бөліп жайғастыру дегеніміз не?
6. Эвакуациялау және халықты бөліп жайғасыруды елді мекенде өткізу не үшін қажет?
7. Эвакуацияға дайындық дегеніміз не?

б) Негізгі бөлім:

Жұқпалы аурулар деп ауру тудыратын микроорганизмдерді айтамыз. Олардың басқа аурулардан басты ерекшелігі науқас адамнан дені сау адамға беріледі және белгілі бір жағдайда көптеген адамды зақымдауы мүмкін.

Эволюция барысында микробтар мен адамдар арасында белгілі бір қатынастар қалыптасты. Адам ағзасында өмір сүретін көптеген микроб оның қалыпты микрофлорасын құрайды. Олардың бірі ауру тудыратын микробтардың дамуына қолайсыз орта жасайды, ал басқалары ас қорыту процесіне ықпал етеді. Алайда белгілі бір жағдайда осы микробтардың кейбірі (мысалы, ағзаның қарсыласуының төмендетуінде) ауру тудыратын қасиеттерге ие болуы мүмкін. Мұндай микроорганизмдер шартты патогенді болып табылады.

Патогендерге жұқпалы ауруларды тудыратын микроорганизмдер жатады. Патогенді микроорганизмдер қатаң ерекшелігімен сипатталады, яғни әрбір қоздырғыш белгілі бір ауруды тудыруы мүмкін, мысалы, іш сүзегінің таяқшасы - іш сүзегін; дизентериялық таяқша – дизентерияны.

Микробтар

Патогенді микробтардың биологиялық ерекшелігі – олардың улы, зиянды заттарды өндіру қабілеттілігі. Олардың ағзаға ауру тудыратын әсері бар. Патогенді микробтар уыттың екі түрін шығарады: экзотоксиндер және эндотоксиндер. Экзотоксиндер микроорганизмдер өмір сүргенде қоршаған ортаға бөлінеді, ал эндотоксиндер олар жойылған және бұзылғаннан кейін ғана босатылады.

Ауру тудыратын микроорганизмдер мен макроорганизмдердің (адам ағзасының) өзара әрекеттесуі жұқпалы деп аталады. Жұқпалы ауру әртүрлі болуы мүмкін және бұл ағзаға енген микробтардың түріне, вирустың дәрежесі мен көлеміне, осы кезеңдегі ағзаның реактивтілік жағдайына байланысты.

Кейде адам мен оған түскен қоздырғыштың арасында ағзаның тепетеңдік жағынан шығып, соның нәтижесінде оның физиологиялық қызметтері бұзылалатын, жұқпалы ауру дамиды өзара әрекеттесу түрі пайда болады. Басқа жағдайда адамның микроорганизммен өзара әрекеттесуі неғұрлым қолайлы болады және аурудың белгілері байқалмайды. Мұндай ауруды көбінесе адам көтере алмайды. Жұқпалы аурудың мұндай түрлері атипті немесе стерпті деп аталады.

Өзара әрекеттесудің үшінші түрі – тасымалдаушы деп аталатын «жасырын» жұқпалы ауру. Бұл жағдайда аурудың сыртқы белгілері байқалмайды.

Ағзаның жоғары иммунобиологиялық реактивтілігі кезінде оған түскен микробтар дамуы үшін қолайлы жағдай таппай өледі.

Кез келген жұқпалы ауру ағзадағы қоздырғыш өзінің өмір сүруі мен дамуы үшін қолайлы жағдай тапқанда ғана пайда болады және таралады. Сыртқы ортаға түскен қоздырғыш әрекет ету қабілетін сақтай отырып, дені сау адам ағзасына сіңеді де, ауру тудырады.

Жұқтырылған ағзадан дені сау адамға берілетін сыртқы ортаның элементтері жұқпалы аурудың берілу факторлары деп аталады.

Оларға су, топырақ, ауа, азық - түлік өнімдері, тұрмыстық заттар, жабдықтар, ыдыс-аяқ, сондай-ақ кеміргіштер мен жәндіктер жатады.

Жұқпалы ауруда кездесетін инфекция жұғуының кең тараған жолы – қарым-қатынас, яғни жанасу арқылы берілу. Тікелей жанасқанда тері мен шырышты қабықтың инфекция көзімен; ал тікелей емес жанасқанда өндірістік және тұрмыстық заттар арқылы жұғады.

Факторлар бойынша жұқпалы аурулар су, тамақ, ауа-тамшы, топырақ, байланыс, трансмиссивті берілу жолдары болып бөлінеді.

Инфекция ауа арқылы берілу кезінде қоздырғыш науқастың тыныс алу жолдарынан немесе бактерия (қызылша, көкжөтел,

тұмау, дифтерия, туберкулез және т.б.) бөлінетін шырыш тамшысымен жұғады. Кейбір инфекция (тырысқақ, іш сүзегі, дизентерия және т.б.) зарарланған улы ішкен, суға шомылғанда, оны шаруашылық қажеттіліктерге пайдаланғанда, көкөністерді, ыдыстарды, жабдықтарды және т.б. жуу кезінде берілуі мүмкін.

Инфекциялардың тамақ арқылы берілу жолы жоғарыда аталғандардан ерекшеленеді. Тамақ өнімдері инфекцияның ғана емес, сонымен қатар микробтардың көбеюі мен жинақталуы үшін қолайлы қоректік орта болып табылады. Тамақ арқылы жұқтыру әртүрлі жолмен жүреді: ауру жануардан, осы жануардан алынған өнімнен (сүт, ет, жұмыртқа) , науқас адамнан немесе азық-түлік дайындау немесе өңдеу кезінде бактерия тасымалдаушыдан, су, ауа және т.б. арқылы.

Трансмиссивті – таратқыш жәндіктер арқылы берілу қабілеті (маса – безгек кезінде, бит – бөртпе сүзегі кезінде және т.б.).

Инфекцияның берілу факторы топырақ болуы да мүмкін. Кейбір жұқпалар үшін топырақ – қоздырғыштың (ішек жұқпалары) қысқамерзімдік орны, одан кейін ол сумен жабдықтау көзіне енуі

мүмкін. Басқа да топырақ жұқпаларына арналған азық-түлік өнімдері – қоздырғыштың ұзақ уақыт болатын орны (даулы микробтар – сібір жарасы, ботулизм, жара жұқпалары).

Алайда, жұқпалы аурулардың таралуы үшін инфекция көзі (науқас адам немесе бактерия тасымалдаушы) және оның берілу факторлары (су, тамақ, сыртқы орта және т.б.) жеткіліксіз, өйткені жұқтырылған сыртқы орта нысандарымен, сондай-ақ тамақпен сумен немесе тікелей науқастармен не тасымалдаушылармен қарым-қатынас кезінде сезімтал емес адамдар сырқаттанбауы мүмкін.

Жұқпалы аурулардың алдын алу. Бүгінде елімізде жұқпалы аурулардың алдын алуға бағытталған іс-шараға көп көңіл бөлінуде. Жұқпалы аурулардың алдын алу мақсатында іс-шара жүргізілуде, олардың ішінде ең бастылары:

- халықтың санитарлық мәдениетінің деңгейін арттыру;
- жұқпалы аурулардың пайда болуына және таралуына ықпал ететін себептерді жоюға бағытталған мемлекеттік іс-шара;
- медициналық сипаттағы іс-шара.

Халықтың санитарлық мәдениетінің деңгейін арттыру.

Халықтың санитарлық мәдениетінің деңгейі барлық жұқпалы аурулардың деңгейіне, оның ішінде ішек инфекциясының таралуына айтарлықтай әсер етеді. Осы инфекциялардың таралуының едәуір төмендеуіне халықтың гигиеналық талаптарды сақтауы ықпал етеді. Мысалы, тамақ гигиенасы саласындағы санитарлық іс-шара халық арасында, сондай-ақ тамақ кәсіпорына қызметкерлері арасында өткізіліп келеді.

Мемлекеттік іс-шараға халықтың еңбек және тұрмыс жағдайын ұдайы жақсарту, оның материалдық әл-ауқаты мен мәдени деңгейін көтеру жатады. Көптеген жұқпалы аурулармен сырқаттанушылықтың төмендеуі тұрғын үй және тұрғын үй-коммуналдық құрылыстар, су құбыры мен кәріз жүйесі, қоқысты дұрыс, уақтылы жою және т.б. мәселелерге тікелей байланысты. Тұрғын үй жағдайы инфекция көзінің таралуына және оның қарқынды берілуіне ғана емес, сонымен қатар халықтың инфекцияға жалпы және арнайы қарсы тұруына да әсер етуі мүмкін. Мәселен, кәріз, су құбырлары ішек инфекцияларының таралуына септігін тигізеді.

Жұқпалы ауруларға қарсы күрес бойынша іс-шара алдын алу немесе ескерту және эпидемияға қарсы болып бөлінеді. Эпидемия деп бір түрге жататын жұқпалы аурулардың таралауын айтады.

Медициналық сипаттағы алдын алу және эпидемияға қарсы іс-шара инфекция көзін залалсыздандыруға, инфекцияның берілу жолдарын тоқтатуға және халықтың осы инфекцияға қарсы тұру деңгейін арттыруға бағытталған.

Тамақтану жағдайы мен тамақ өнімдерінің сапасы да инфекцияның таралуына әсері бар: жұқтырылған өнімді тамаққа пайдалану белгілі бір инфекцияның таралуына әкеп соғуы мүмкін; тамақтанудың жеткіліксіздігі мен толық еместігі (атап айтқанда, дәрумендер мен белоктардың жетіспеушілігі) оған нашар тамақтанатын адамдардың резистенттілігінің төмендеуі салдарынан жұқпалы аурулардың таралуына ықпал етеді.

Инфекция көзін (науқас адам немесе бактерия тасымалдаушы) залалсыздандыру көптеген аурудың алдын алуда маңызды шара болып табылады. Инфекция көзін залалсыздандыру түрлері әртүрлі. Айталық, инфекция көзі ретінде ауру жұқтырған адам үйде

оқшауланады немесе ауруханаға жатқызылады. Мысалы, ішек инфекциялары мен басқа да аурулардың (туберкулез, тері аурулары, венерологиялық және т.б.) алдын алу мақсатында тамақ кәсіпорындарында, оның ішінде қоғамдық тамақтану кәсіпорындарында науқас адамдар мен бактерия тасымалдаушыларды уақтылы анықтау, оқшаулау және емдеу; жұмысқа түсетін адамдар мен қызметкерлерді міндетті түрде медициналық тексеруден өткізу.

Инфекцияның таралу жолдарымен күрес нысандары инфекцияның берілу факторлары бола алатын сыртқы ортаны сауықтыру болып табылады.

Сыртқы ортаны сауықтыру үшін инфекциялардың су, топырақ, тамақ және сыртқы ортаның басқа да нысандары арқылы берілу мүмкіндігін болдырмау, сондай-ақ ағзаның жалпы қарсыласуын көтеру үшін адамдардың тұрмыстық жағдайын жақсартуға бағытталған жалпы санитарлық және дезинфекциялық шаралар жүргізіледі.

Инфекцияның берілу жолдарын тоқтатуға бағытталған іс-шара қатарында елді мекендерді уақтылы және тімді тазалау, су мен қамтамасыз ету және кәріз құбырлары, қоғамдық тамақтану кәсіпорындары, балалар мекемелері, өнеркәсіптік кәсіпорындар және т.б. Санитарлық бақылау үлкен рөл атқарады.

Улану – сыртқы ортадан түсетін шығу тегі әртүрлі улы заттардың ағзаға әсер етуінің нәтижесінде туындайтын патологиялық жағдай. Улану көбіне кенеттен басталады. Ол өсімдік және жануар тектес токсиндер, мерзімі өткен немесе сапасыз азық-түлік өнімдері, өнеркәсіп пен тұрмыста қолданылатын химиялық заттардан болады.

Ағзаның асқорыту жүйесіне түсуі мүмкін улы заттар – өсімдік және жануар тектес токсиндер, сондай-ақ мерзімі өткен немесе сапасыз азық түлік өнімдері, бұзылған тамақ.

Тыныс алу кезінде ағзаға түсетін улы заттар – улы булану.

Ағзаға тері арқылы өтетін улы заттар – улы плющ, емен, жануар тектес токсин.

Әсіресе балалар өсімдіктерді дұрыс жинамау немесе өңдемеу кезінде, сапасыз өнімдерді пайдалану кезінде улануға жиі ұшырайды.

Улану кезіндегі алғашқы көмек көрсету:

- 1) жағдайды қарап, бағалау. Жақын жерде қандай да бір улы өсімдіктер жануарлардың бар жоқтығын тексеру;
- 2) қауіпсіздікті қамтамасыз ету және іс-арекетті жоспарлау (зақым келтіруі мүмкін);
- 3) латексті қолғапты кию және мүмкін болатын уланудан қорғану үшін басқа құралдарды пайдалану;
- 4) зардап шеккен адамның жауап әрекетін тексеру және жедел медициналық көрдем қызметін шақыру;
- 5) дәрігер келгенше алғашқы бағалауды жүргізу, зардап шегушінің негізгі тіршілік әрекетін бақылау;
- 6) зардап шегуші белсендендіруге жауап қайтарса, екінші бағалауды жүргізу – улаудың себебін анықтау;
- 7) уланған жағдайда мұзды көпіршікті басқа қою пайдалы. Бұл удың миға әсерін азайтып, аурудың қозуын жояды;

8) дене температурасын өлшеу. Ес-түсін жоғалтатын заттармен улану кезінде температура әдетте төмендейді. Бұл жағдайда денені жылыту қажет (аяқ - қолды жылы орау немесе жылытқыш қою). Температура жоғарылайтын улануда кездесетінін ескеру керек. Бұл жағдайда мұзды үлкен тамырлар өтетін, шатты аймақтарға қойып, суық су ішкізу және суық клизма жасау керек;

9) дене қызуының 38 градустан жоғары болуына жол бермеу керек, өйткені жағдайы күрт нашарлауы мүмкін;

10) Дауыс қарлыққанда және тыныс алу қиындғанда ас содасымен тамақты шаю (бір стақан жылы суға бір шайқасық қосу), аэрозольдер ингаляциясын (натрий гидрокарбонаты, эфидрин гидрохлориді, новокаин, пенициллин) және мойын аймағына жылы компресс жасау;

11) азық-түліктің дайындалған мерзімін анықтау, нұсқаулар алу үшін токсикологиялық орталыққа қоңырау шалу;

12) құстыру үшін өңірлік токсикологиялық орталық ұсынған затты ғана пайдалану, өз бетінше құстыруға болмайды, сұйықтықтың асқазаннан ас жүру жолымен кері ағуы ас жүру жолы мен тыныс алу жолдарын күйдіруі мүмкін;

13) токсикологиялық орталық қызметкерлерінің нұсқауларын қатаң орындау .

Тамақтан улану – тамақ арқылы ағзаға зиянды және улы заттардың түсуінен туындайтын ауырсыну жай күйі. Белгілері: тамақ ішкеннен кейін бірнеше сағаттан соң әлсіздік пен жүрек айнуы жүреді, төс етінің аймағында ауырсыну пайда болады. Кейін шамалы жеңілдету келетін құсу пайда болады, дәретке жиі шығу байқалады, іштің бұруі тәрізді ауру болуы мүмкін. Содан кейін уланудың ауыр белгілер пайда болады: дене құзуының көтерілуі, бас ауруы, дененің дел-сал болуы, артериялық қысымның күрт төмендеуі (коллапс).

Тамақтан улану кезіндегі алғашқы көмек:

- 1) жағдайды қарап, бағалау. Жақын жерде бұзылған тамақ, лас су, жуылмаған көкөністі анықтау;
- 2) қауіпсіздікті қамтамасыз ету және іс-әрекетті жопарлау;
- 3) латексті қолғапты киіп, зардап шегушінің жауап әрекетін тексеру, жедел медициналық жердем қызметін шақыру;
- 4) дәрігер келгенше, алғашқы бағалауды жүргізу, зардап шегушінің негізгі тіршілік әрекетін бақылау;
- 5) зардап шегуші белсендендіруге жауап қайтарса, екінші бағалауды жүргізу зардап шегушіден қандай тамақты қолданғанын сұрау;

6) ауыр аллергиялық реакция белгілері байқалса, тиісінше әрекет ету. Жедел медициналық көмек келгенге дейін зардап шегушінің негізгі тіршілік әрекетін бақылауды жалғастыру;

7) зардап шегушіде құсу немесе диарея болса, сусыздануды болдырмау үшін сұйықтық беру;

8) 5-6 стақан қайнаған су ішкізу. Содан кейін тілдің түбіріне саусақпен немесе шай қасықпен басу арқылы құстыру. Бұл процедураны 3-4 рет қайталау;

9) бір стақан қайнаған жылы суға белсендірілген көмірдің бір таблеткасымен ерітінді дайындау (10 кг салмаққа 1 таблетка). Жақсылап араластырып, ішкізу (күніне 3 рет, бір стақаннан);

10) сусынды молынан беру (қызыл шай, жылы су, түймедақ қайнатпасы), бұл ағзаның сулы-тұзды тепе-теңдігін қалпына келтіреді;

11) уланғаннан кейін бірінші күні ештеңе жемеу. Одан кейін де біраз уақыт лдиета сақтау; шоколад, газды су, ащы, майлы, қуырылған, тұздалған, қалбырдағы тағамнан бас тарту. Олардың орнына суда әзірленген ботқа, қайнатылған көкөніс, майсыз ет пен балықты қолдану;

12) Зардап шегушінің денсаулығы қалпына келгенге дейін көмек көрсету;

13) улану белгілері ауыр, ұзақ болса немесе жағдайы нашарласа дереу медициналық мекемеге жеткізу.

Қалпына келтіру кезеңінде дәрі-дәрмекті қолдануға байланысты екі пікір қалыптасқан. Батыс дәрігерлері ағза улы микроорганизмдерді өздігінен жууға тырысады және оған көмек қажет емес деп санаса отандық дәрігерлер дәрі-дәрмек қабылдау қажет дейді.

в) Қорытынды бөлім:

Сұрақтар:

1. Жұқпалы аурулар туралы не білесіңдер?
  2. Жұқпалы аурулардың алдын алу үшін қандай шаралар жасау қажет?
  3. Ағзаның улануы дегеніміз не? Улану неден туындайды?
  4. Ауыр улану кезінде қандай алғашқы көмек көрсетіледі?
  5. Тамақтан уланудың қандай белгілері бар?
  6. Тамақтан улану кезінде қандай алғашқы көмек көрсетіледі?
- Іс-әрекет ретін айтыңдар.